

Conversa amb Martí Boada

La pagesia s'ha de posar al seu lloc

Geògraf, doctor en ciències ambientals i consultor de la Unesco amb una llarga trajectòria acadèmica i professional que l'ha dut a treballar en prestigioses universitats i institucions arreu del món, Martí Boada és un referent del saber ambiental i ha obtingut rellevants premis i distincions. En aquesta conversa reflexiona sobre la crisi planetària actual i la importància del sector primari com a part de la solució.

Per **Estanislau Roca**

Des que et conec, ja fa força anys, sempre m'ha impressionat la teva conspícua trajectòria i les rellevants aportacions que has fet a les ciències ambientals. Per què vas decidir dedicar-t'hi?

Era tot just un adolescent, acabat de fer, quan vaig viure els primers abocaments «incontrolats» a la Tordera, on ens banyàvem els nois i les noies, com passava arreu on hi havia cursos d'aigua. Les primeres aigües brutes ens van agafar de sorpresa, quedàrem perplexos.

Martí Boada. Fotografia: Hal Masonberg.

No tardàrem gaire a observar que havia arribat una novetat perniciosa: l'aigua del riu cremava les collites dels camps i les hortes dels nostres pares, quan regaven amb l'aigua completament contaminada. Així començà la mort lenta de la Tordera. Simultàniament, passava el mateix arreu dels rius, l'aigua ja no era aigua. Em vaig fer un jurament: lluitaria fins on calgués perquè la Tordera tornés a ser un riu...

Aquesta va ser la meua divisa des de molt jove. La vaig reblir l'any 1995, quan a Pretòria vaig tenir una vivència propera amb Nelson Mandela, qui em va manifestar que la gran causa per al futur de la humanitat seria la lluita pel medi ambient. No era cosa de quatre floretes i una parella d'ossos panda, calia inequívocament partir d'una perspectiva socialment crítica.

En el món que habitem, en ple Antropocè, què creus que ens ve a dir Paul Ehrlich quan afirma que «la hu-

manitat està molt ocupada asseguda en una branca que està serrant»?

L'opinió d'aquest reconegut científic amb visió planetària no ens deixa indiferents perquè ha estat crític amb asseveracions acadèmiques portadores de missatges catastrofistes. En el seu solvent argumentari ha sostingut que un missatge generador de por produeix en el destinatari un efecte «foguerada», de tal manera que aquest, per etologia, en lloc de motivar-se o comprometre's, fa el contrari: mira cap a l'altre costat i desconnecta. La reflexió, sempre seriosa, del col·lega Ehrlich és un avís solvent que invoca el compromís urgent amb l'acció des de la interdisciplinarietat. Cap sector professional, afegeix l'ecòleg britànic Bellamy, pot estar tocant el violí mentre se'ns està cremant el bosc.

En un context de crisi com l'actual —recordem l'emergència climàtica declarada per l'Organització de les Na-

Martí Boada amb escorces d'alzina surera.

cions Unides—, en què hi ha un consens generalitzat a acceptar que no es tracta d'una crisi de model econòmic en sentit estricte, sinó d'una crisi de model civilitzador, i no de civilització. La crisi actual és transversal i afecta amb una intensitat diferent totes les variables de la civilització planetària. Una de les manifestacions més notòries d'aquesta crisi és l'increment de la temperatura planetària, provocada majoritàriament per les alteracions derivades de l'ús massiu i encara creixent dels hidrocarburs fòssils, la qual cosa produeix una carbonització de l'atmosfera a causa de l'increment del CO₂. Actualment estem a 450 unitats per milió/m³, mentre que a finals del segle XIX estàvem a 280. Un increment pernicios que «no es nota ni es veu».

Una característica de la societat en crisi és el seu caràcter urbà, una fracció notòria de la població es concentra a les ciutats. La ciutat es mostra com un model socialment d'èxit, d'un èxit quasi incontestable. Tanmateix, reconeixent els aspectes virtuoses del sistema urbà i de la cultura urbana que se'n deriva, cal considerar-ne alguns elements crítics. En efecte, el sistema urbà és efectiu perquè genera tot tipus de serveis terciaris, innegables, serveis de tot tipus: institucionals, acadèmics, formatius, lúdics i

un llarg etcètera. Es tracta, tanmateix, d'un sistema que funciona metabòlicament mercès a l'entrada de grans contingents de matèria i energia externes al sistema urbà, en forma d'aigua i electricitat procedents de les conques hidrològiques d'arreu del territori, així com de les tèrmiques i nuclears. Alimentàriament depèn de l'entrada de grans quantitats d'aliments, procedents dels sectors primaris, tant de procedència local com global.

Així doncs, entenc que es produeix una forta dependència de la ciutat amb l'energia i els aliments que rep. Conseqüentment, creus que cal potenciar la pagesia?

La ciutat és un sistema que, si bé té una eficiència terciària innegable, té una debilitat funcional gran, quant al seu sistema metabòlic bàsic: tot el sector terciari es disgregaria si en vint-i-quatre hores les entrades de matèria i energia que el sustenten no arribessin, si en una situació imprevista es produís un col·lapse en l'entrada de recursos bàsics.

Hi ha aspectes ambientalment insostenibles. N'és un exemple paradigmàtic el kiwi de Nova Zelanda: un kiwi dona unes cent quilocalories al nostre organisme, però el

«L'actual crisi és transversal i afecta amb una intensitat diferent totes les variables de civilització planetària.»

seu transport i el seu procés productiu són unes quantes vegades més alts que el que ens ha proporcionat. Són costos que paguem en termes no estrictament econòmics, sinó ambientals, en forma d'emissions de CO₂ i d'increment de la temperatura planetària. La globalització, la política agrícola comuna (PAC) i l'expansiu procés de metropolinització han contribuït a un deixondiment del sector primari.

Actualment, en el context d'una crisi que ja ha ensenyat les dents, no hi ha dubte que la pagesia s'ha de posar en el lloc que li pertoca, ja que és un sector estratègic per a un país: sense ella no es pot parlar de futur amb criteris de sostenibilitat. Un futur que ja tenim aquí, que parla de la necessitat de sobirania alimentària a mitjà termini (tant com sigui possible), de *slow food* i de quilòmetre zero, com a formes de producció agrària de caràcter estratègic absolutament sostenible.

Quina és la dimensió paisatgística de l'activitat pagesa?

El paisatge és l'expressió de la història natural i social d'un territori. Les visions clàssiques insistien en la separació de la natura i la societat, del «natural» i l'«artificial». Actualment aquesta perspectiva tendeix a quedar superada per la consideració que la societat i les persones que la conformen no estan fora del sistema natural, sinó que en formen part.

Més enllà de la importància de l'activitat pagesa per al paper estratègic com a productor d'aliment, en condicions normals de vida cada ciutadà (habiti on habiti) té uns tres encontres diaris essencials, per al seu funcionament metabòlic, amb recursos produïts per l'activat pagesa: esmorzar, dinar i sopar. Tots tres són impossibles de produir de manera suficient a la ciutat.

Les formes de producció del sector primari han modelat la matriu territorial de manera important. Formen part de les denominades forces inductores de caràcter socioeconòmic, que, creuades amb les forces inductores biofísiques, formen el paisatge territorial. Les primeres són

induides o governades pels humans; les segones, no. Si només actuessin les forces biofísiques, el territori estaria majoritàriament cobert de bosc, llevat d'algunes zones salobres litorals i els ambients criòfils altimontans. Tot el no-bosc és el territori construït i urbanitzat i/o treballat per l'agroramaderia. La fracció no treballada activament, que és el cas dels boscos, funciona amb independència dels humans, malgrat que té algunes influències òbvies. Recordem que quan s'abandona un espai conreat o una pastura, o si es retira l'activitat humana, s'inicia la successió ecològica, es comença a colonitzar l'antic espai conreat o pasturat. De manera espontània, diverses espècies vegetals i animals inicien aquesta colonització en forma d'onades invasores: primer, plantes anuals; després, bianuals i mates de plantes llenyoses; finalment, llenyoses, arbustos i arbres de boscos perifèrics. D'aquesta manera, en pocs anys el territori que abans era conreat o pasturat esdevé un paisatge forestal, semblant al que hi podia haver hagut abans de les transformacions humanes.

En el cas de Catalunya, la primera constatació pel que fa a les característiques paisatgístiques i territorials és la seva remarcable diversitat. Tanmateix, la fesomia, la dinàmica dels paisatges i la biodiversitat responen en part als factors humans, a les formes com ha evolucionat la població, com aquesta s'ha distribuït en el territori, a les formes de propietat i de producció, als usos, la cosmovisió i, molt principalment, a les formes de producció del sector primari.

Per situació biogeogràfica, si als nostres territoris només hi actuessin les forces inductores de caràcter biofísic, és a dir, sense presència humana, el paisatge climàtic o «madur» seria de bosc. La gradual ocupació humana del territori n'ha comportat una modificació continuada de fet, podem parlar de la construcció dels paisatges actuals, que són una expressió híbrida d'història natural i d'història social.

Podem afirmar que, més enllà de la seva significació cultural —expressada de múltiples maneres: territori-

«Una característica de la societat en crisi és el seu caràcter urbà.»

alment, paisatgísticament i socialment—, el sector primari és determinant com a constructor de paisatges?

L'excepcionalitat del paisatge del país, expressada en diversitat de paisatges i de biodiversitat, en una part molt important és conseqüència de l'activitat pagesa. Aquest és un primer reconeixement que la societat urbana hauria de fer. Altrament, caldria precisar que no podem parlar d'una cultura pagesa en general, sinó d'una pagesia caracteritzada per tres variables diferenciades englobades en el sector primari.

Aquestes tres variables són: el sector primari-primari, que es refereix al món forestal; el sector primari-secundari, que seria el món ramader, i el sector primari-terciari, que seria el format pel món agrícola pròpiament. Cadascun té unes formes de producció, culturals i d'expressió en el territori ben diferenciades, tot i que no és del tot estrany que en alguns àmbits del país la pagesia, especialment la de muntanya, participi dels tres mons (en aquest cas, ens referim a l'activitat agrosilvopastoral).

El sector primari-primari es caracteritza per unes formes d'apropiació directa. És la producció més primària del sistema: es retira directament la matèria sense dedicar-hi prèviament temps i energia; per exemple, la retirada de la fusta, la llenya i els fruits silvestres de manera directa.

Els criteris de gestió del bosc són determinats per l'Administració forestal, aplicats pel silvicultor i executats pels professionals del bosc, mitjançant aclarides, estassades i torns de tallada. Tot plegat és clau per entendre la composició, l'estructura i fins i tot la dinàmica dels boscos actuals. La producció primària dels boscos mediterranis sense intervenció humana és d'unes tres tones per hectàrea i any, acumulades en fusta dreta i, horitzontalment, per nous plançons.

El sector primari-secundari fa referència a l'activitat ramadera, amb les seves formes diverses de producció i, fins i tot, de maneres de fer culturalment diferents. Una

primera divisió d'aquest sector la determina el caràcter intensiu o extensiu de la pràctica de l'activitat ramadera, en funció de la qual es donaran expressions diferents als paisatges.

La pràctica de les formes extensives dels sectors equí, boví, caprí i oví és essencial per entendre els paisatges pradencs, particularment a les terres de la muntanya mitjana i de l'alta muntanya. Unes pràctiques que, en part, són les responsables del manteniment de les tipologies de paisatge més ben valorades socialment, amb una biodiversitat faunística i vegetal remarcable.

Finalment, el sector primari-terciari, referit a l'agricultura, mostra encara molta més varietat, ja que en funció de la seva naturalesa, ja sigui intensiva o extensiva, ja sigui de secà o de regadiu, tindrà una expressió territorial ben diferent.

No cal dir que aquest sector productiu ha tingut un paper clau paisatgísticament i culturalment, expressat amb el mas i la seva gent, constructors, modeladors i mantenedors de paisatges, que han convertit àmbits feréstecs en amables, en forma de grans espais oberts o bé terrasses escalonades de feixes, suportades per parets seques a les quals es reconeix un paper clau per al manteniment de la biodiversitat. Una biodiversitat que s'ha d'entendre no com un món de curiositats biològiques destinades al gaudi dels «aficionats» a la «natura», sinó com un indicador de qualitat ambiental, del territori i del país.

L'abandonament dels masos i els conreus associats, així com el descens de les pastures, expliquen de quina manera Catalunya, en uns trenta anys, ha passat de tenir una superfície forestal del 40 % del territori a superar actualment el 70 %. Aquest increment de la massa forestal suposa la reducció de la diversitat paisatgística i la biodiversitat, l'increment del risc d'incendi i el descens de la disponibilitat hídrica dels sistemes hidrològics del país.

És evident que s'ha produït un canvi de paradigma del sector primari: podem parlar de noves categories

Martí Boada conversa amb Estanislau Roca per a la revista *Compàs d'amalgama*. Fotografia: Miquel Martí.

d'usos als masos? Quins reptes augures per al sector primari?

El sector primari s'enfronta en l'actualitat a reptes de diferent índole en el context del canvi global: l'abandonament, la manca de relleu generacional, el canvi climàtic, la viabilitat econòmica, els incendis, les plagues, la mobilitat, la recuperació del paisatge o la pèrdua de biodiversitat. L'abandonament del sector primari comporta una pèrdua de coneixements del sector, de patrimoni socioecològic i de biodiversitat.

Efectivament, hi ha un canvi de paradigma del sector primari. A tall d'exemple, a partir del treball actualitzat *Masos del Montseny* (Boada i Sánchez Mateo, 2018) hem arribat a les conclusions següents:

- La composició actual pel que fa als habitants dels masos montsenyencs ha canviat en les últimes dècades: la reducció del sector primari ha donat pas a la diversificació dels usos i les activitats i s'han identificat fins a disset categories d'usos principals, que s'obren cap als sectors secundari i terciari, on destaquen especialment les dedicades a la restauració, l'agroturisme, el món artèsà, els serveis i l'ús residencial.

- Pel que fa a la quantificació dels usos en l'actualitat, el 33 % dels masos mostren una dedicació predominant al sector terciari, un 18 % al sector secundari i un 28 % al sector primari. El 21 % dels masos considerats en l'estudi es troben en un estat ruïnós o d'abandonament.
- En funció de les activitats i els interessos dels seus estadants, el mas tendeix a l'especialització i es decanta cap a una activitat molt determinada.
- En general, el sector primari tradicional mostra la problemàtica del relleu generacional, si bé, com a contrapunt i considerant la importància dels nous fluxos d'estadants que impliquen renovació, hi ha exemples d'activitats de caràcter competitiu i de producció amb valor afegit.

Com a reptes que caldria afrontar, diria que:

- El sector primari ha d'assegurar la conservació del territori en totes les seves expressions i pot donar resposta als nous reptes del segle XXI.
- Cal compatibilitzar els usos amb la conservació, ja que és determinant per donar resposta al model de territori i de societat sostenible que es vol construir.
- En el context de crisi ambiental actual, es posa de manifest la importància d'invertir més esforços a comunicar a la societat el paper estratègic del sector primari.

«El sector primari s'enfronta en l'actualitat a reptes de diferent índole en el context del canvi global.»

- Es fa palesa l'asincronia entre les necessitats del sector i les tramitacions administratives, així com les dificultats en els procediments administratius, i, per tant, s'evidencia la necessitat d'establir més col·laboracions i de reforçar el bon funcionament entre el sector primari i les diferents administracions.
- La gestió forestal aporta beneficis a l'economia rural, esdevé la millor eina de prevenció dels incendis forestals, permet l'ús social del bosc i la seva gestió s'ha d'enfocar tenint en compte la seva multifuncionalitat.
- En l'àmbit forestal, la gestió de les finques es feia amb l'objectiu d'obtenir resultats a llarg termini (una o dues generacions), assumint la devaluació del producte i del preu de mercat. A partir dels anys 1960-1970 els productes forestals van perdre valor de mercat i van incrementar-se els costos de manteniment, de mà d'obra, etc. En aquest context, cal cercar alternatives i revalorar productes.
- El sector forestal té una importància especial en l'actualitat atès el creixement, en superfície i en densitat, dels boscos a Catalunya. Un fet que, en l'escenari del canvi climàtic, demana una gestió que passa per la bioeconomia, l'economia circular o l'impuls de les energies renovables.
- L'ús públic de les propietats, dels camins i dels accessos per fer activitats recreatives i lúdiques hauria de revertir econòmicament en el sector.
- Els usos socials i recreatius han de ser compatibles amb el sector primari a partir de la convivència i el respecte entre els diferents usos que es desenvolupen al territori.
- També vull aduir que el món rural és un sector constructiu, vocacional i integrador del coneixement tradicional popular. Cal que la gestió tingui ben present l'experiència acumulada i, alhora, la transmissió de l'experiència a les generacions presents i futures, que aporten el caràcter innovador i competitiu.
- Finalment, cal reivindicar el rol de la dona i seguir impulsant la igualtat de gènere.

Hi ha alguna cosa més que vulguis comentar?

Vull insistir que el moment de crisi actual és molt seriós. No hi hauria d'haver posicions dubitatives, és ben cert que hi ha complexitat a l'hora de cercar solucions urgents. Una de les primeres dificultats és el que s'ha denominat babelisme conceptual. Davant d'una situació de crisi rellevant, sovint apareixen reaccions neutralitzadores de possibles vies de solució. Recordo una conversa amb el mestre Margalef, en la qual ell definia les reaccions binàries enfront d'una problemàtica concreta i aduïa que, immediatament, es produeix una divisió: d'una banda, apareixen els «menjacapellans» i, de l'altra, els «llepallànties». Aleshores es produeix un enrocament en el qual la intel·ligència desapareix i aflora un tancament molt difícil de superar. ●

Bibliografia

Boada, Martí i Sánchez Mateo, Sònia. 2018. *Masos del Montseny*. Figueres: Brau.

Fotografía de Yurian Quintanas